

Handschriften uit het bezit van Bonaventura Vulcanius (1538-1614)

Bonaventura Vulcanius Brugensis was hoogleraar in Leiden van 1581 tot 1614. In 1615, een jaar na zijn overlijden, werd zijn verzameling handschriften voor 1200 gulden, tweemaal zijn jaarwedde, aangekocht door de universiteitsbibliotheek. Het geheel omvatte 120 *codices Vulcaniani*, 35 daarvan Griekstalig, 76 Latijnstalig¹.

Dit was duidelijk de derde verkoop van *libri non necessarii*, niet direct noodzakelijk te behouden boeken. Vulcanius had immers reeds tijdens zijn leven, in 1589 en opnieuw in 1610, boeken verkocht². Daarnaast was hij twee keer een belangrijke reeks handschriften kwijt geraakt : een eerste keer in 1571, bij zijn terugkeer uit Spanje naar de Nederlanden; een tweede keer toen hij vanuit Bazel in 1577 naar Antwerpen terugkeerde in de dienst van Marnix van St.-Aldegonde³. Het betrof twee keer zijn opgespaarde loon en verklaart onrechtstreeks waarom hij tot 1581 een gewillige dienaar van Marnix bleef.

Beperken we ons tot de bespreking van de belangrijkste codexen uit zijn verzameling bij de veiling uit 1615⁴. Opvallend daarin is de

-
- 1 De inventaris was opgesteld door Simon Episcopus en Daniel Heinsius : P.C. MOLHUYSEN, *Bibliotheca Universitatis Leidensis. Codices Manuscripti I. Codices Vulcaniani*, Leiden, 1910, IV-VII.
 - 2 *Cod. Vulcaniani* 36, fol. 192, B. Vulcanius aan Th. Canter (1588) : ... *ut Bibliothecam meam libris non necessariis exonerarem, ex consilio amicorum nonnullis forte exposui, quorum Catalogum et conditiones ad te mitto. Si fortunam tuam experiri voles, monebis mature.* De verkoop van 15 november 1610 bleef bewaard in de verzameling van het Museum Meermanno-Westreenianum, 's Gravenhage, 112 D11.
 - 3 H. DE VRIES DE HEEKELINGEN, *Correspondance de Bon. Vulcanius pendant son séjour à Cologne, Genève et Bâle (1573-1577)*, Den Haag, 1923, 60 : *Cod. Vulcaniani* 105, 111, 18 maart 1578 brief van P. Ellama ; *Cod. Vulcaniani* 36, fol. 140, brief aan 'Monsieur Castillion', 15 juli 1581.
 - 4 Algemeen referentiekader : A. DEWITTE, B. *Vulcanius Brugensis. Hoogleraar-ambt, Correspondenten, Edita*, in : *Sacris Erudiri* XXVI (1983), 312-362; ID., *Peter en Bonaventura Vulcanius*, in : *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis*, CXV (1978), 17-47.

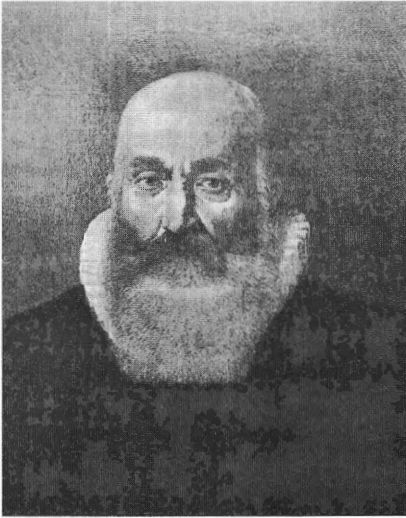
ouderdom én de herkomst van een reeks handschriften die geen relatie vertonen met studies van Vulcanius zelf. Zo bezat hij, uit het armarium van de Celestijnen te Parijs, een *Anthologia Latina*, 231 folia groot, uit de 14de eeuw, nu Cod. Vulc. 48, én van Hugo de St.-Victor een 13de-eeuws *De Sacramentis*, 92 fol., nu Cod. Vulc. 55. Van Sanct Panthaleon te Keulen bezat hij een 12de-eeuwse codex, 83 folia groot, met werk van Honorius van Autun en de *Miracula Si. Panthaleonis*, Cod. Vulc. 100. Uit de Liebfrauenabtei te Fulda bezat hij een 12de-eeuwse codex *Gesta Theodorici* en *Cassiodori Variarum*, de folia 3v-9v en 10-129v van de Cod. Vulc. 46 op vandaag. Daarnaast, zonder duidelijke herkomst, een 13de-eeuwse *Anticlaudianus* van Alain de Lille, 55 fol., en 48 folia *Architrenii Libri IX* van Johannes de Hauteville, Cod. Vulc. 94. En uit de 13de eeuw bezat hij ook Artes-literatuur, in drie banden, Cod. Vulc. 99E, en een *Ars Notoria*, wellicht een erfenis, uit het bezit van zijn vader (Cod. Vulc. 45).

Uit 1390 komt een *Itinerarium* voor van Johannes de Mandeville, Cod. Vulc. 96, 147 folia, en twee keer een codex van Galenus (Cod. Vulc. 43 en 57) wellicht aangeschaft toen hij te Leuven in 1555-57 de studie van de geneeskunde was gestart, 153 en 80 folia, 15de- en 16de-eeuws. Tenslotte, uit het Willelmijnenklooster te Bantren : 50 folia *Vita et Miracula Guilielmi ducis Aquitaniae*, 1543, Cod. Vulc. 94C, van de hand van Johannes vande Putte. En heel belangrijk, dit keer voor een nooit uitgevoerd project, 415 folia commentaar en *Acta Concilii Ephesini* (Concilie van Efeze, 431) uit de 16de eeuw, Cod. Vulc. 28, op zijn maat gesneden blijkbaar.

Direct aansluitend bij zijn eigen studie zijn dan de *Codices Vulcaniani* I en II : een 12de-eeuwse 122 folia grote codex *Isidori Etymologiarum libri XX*, afkomstig van Abraham Ortelius⁵, en 142 folia, van de hand van Georgius Hermonymus *Opera minora* van Xenofoon, *Polybii Historiarum Fragmenta* en *Libanii Opuscula Quaedam*, naast de *Ciceronis Cato maior*⁶.

5 A. DEWITTE, *Abraham Ortelius en Bon. Vulcanius (1574-1598)*, in : *De Gulden Passer* 61-63 (1983-1985), 417-424.

6 Georgius Hermonymus en zijn verblijf te Brugge, 1473 : W. LELOUP (red.), *Vlaamse Kunst op Perkament*, Brugge, 1981, 182-192.

Geschilderd portret van Bonaventura Vulcanius, een geschenk van de familie (Leiden, Universiteitsbibliotheek, Leesaal Westerse Handschriften)

Onder de eigen codices, deze die hij zelf schreef, vertaalde of kritisch klaar maakte voor publicatie, zijn de handschriften van Cyrillus van Alexandrië (+444) het meest pertinent aanwezig⁷. Zijn vertaalwerk uit het Grieks vindt men in de *Vulcaniani* 25 en 12, 383 en 224 folia, met daarin de *Libri XVII De Adoratione et Cultu in Spiritu et veritate* uit 1583 (in Codex 10 uit 1570 gedateerd) en de *Dialogi VII De Trinitate* uit 1573, naar handschriften uit Augsburg⁸. De *Dialogi duo at Hermiam*, die nooit eerder waren vertaald geworden, en die Vulcanius in 1573 al klaar had (Codex 10, fol. 50-114), verschenen pas in 1605 bij J. Paedts te Leiden, samen met het *Adversus Antropomorphitas Liber* uit dezelfde codex (fol. 22-48v). De *Cyrilli Glaphyra in Genesim* bezat Vulcanius in versies van de Bruggeling Nic. Drumezius (1566, Lib. I-IV, 53 fol.) en Amer. Ferrarius uit Milaan (Lib. V-VII, 84 fol.), de Codices Vulcaniani op vandaag 13 en 10, fol. 123-207. Ze bleven ongebruikt, zoals zoveel andere voor-

7 Eusebius Episcopus had reeds in 1575 een *prospectus novae editionis van de Opera Cyrilli Alex., quam curante Vulcanio edendam susceperat* rondgedeelde : *Cod. Vulcaniani*, 109-7.

8 Hiervan verschenen te Keulen bij G. Galenius en de erven J. Quentel, in -12°, de Libri XVII, én opnieuw te Toledo, 1575, een piraatdruk : A. DEWITTE, *Bonaventura Vulcanius Brugensis. A bibliographic description of the editions 1575-1612*, in : *Lias VIII* (1981), 189-201.

studies, inbegrepen de zo belangrijk geachte *Acta Concilii Ephesini* die wij hoger al vermelden.

Er is uiteraard ook het poëtisch oeuvre van Vulcanius zelf, verzameld in een *Lusas Poeticus*, de Codex Vulcanianus 97, 105 folia groot. Het is nauwelijks bekend in de neo-Latijnse literatuur in tegenstelling tot zijn *Levidensia* dan, een bundel die Vulcanius in 1595 voorbereidde als reclame voor de Leidse universiteit, en die door curatoren zou worden gepromoot. Wat uiteindelijk pas in 1965 doorgang vond, in Groningen dan⁹.

Weinig exact was tot nog toe ook de appreciatie voor het aandeel van Vulcanius in het uitgeven van de *Psalmen Davids* van Marnix van St.-Aldegonde door Gillis vanden Rade, (Antwerpen 1580), R. Schilders (Middelburg 1591) en tenslotte, na de dood van Vulcanius zelf, bij L. Elsevier te Leiden in 1617 (zie Bijlage 1). Wellicht mag worden aangenomen dat Marnix Vulcanius, die op dit ogenblik zowat berooid was achtergebleven, een inkomen wilde verschaffen dat hem enigszins voor zijn secretariaatswerk zou vergoeden. Daar in 1585 van de 1500 exemplaren groot formaat en 3000 klein formaat (in -8°), het grootste deel nog in stock was¹⁰, is dit duidelijk fout gelopen. Opmerkelijk in de relatie Marnix van St.-Aldegonde-Vulcanius is ook de vraag van Marnix op 23 juli 1581 om zijn *Discours sur les affaires de France clandestien* te laten drukken : *qu'on prit du papier d'Allemagne ou autre estrangier et qu'on mist dessus imprimé à Liège*¹¹, een veel voorkomend ontwijkingsmanoeuvre in de 16de eeuw. Wellicht was Vulcanius in 1578 ook de tussenpersoon geweest om de *Sermoenen* van Broeder Cornelis, dit is het tweede deel volgend op de *Historie*, door Willem Silvius te Leiden te laten uitgeven. *Buyten Noirdwitz* was toen de plaats van uitgave die in het impressum werd vermeld¹².

Zo bestaat ook de complete Codex 104 van de *Vulcaniani* uit bundels (57) in verband met de strijd van de Nederlanden, strijd waarin Bonaventura Vulcanius als secretaris van Marnix, corrector en

9 P.A. GEURTS en J.A. VAN DORSTEN, *Drie redevoeringen van B. Vulcanius over de stichting van de Leidse universiteit*, in : Bijdragen van het Historisch Genootschap, Groningen LXXIX (1965), 387-414.

10 *Cod. Vulcaniani*, 106 II, 24 oktober 1585, B. Vulcanius aan P. Heins.

11 *Cod. Vulcaniani*, 105 II, 23 juli 1581, Ph. de Marnix aan B. Vulcanius.

12 P. VALKEMA BLOUW, *A printer in four countries : Albert Christiaensz in Vianen, Sedan, Emden and Norwich (1565-70)*, in : *Quaerendo* 26/1 (1996), 29.

vertaler bij W. Silvius, en rector van het Antwerpse gymnasium had gefunctioneerd tussen 1577 en 1581.

Wat was daarbinnen Vulcanius' eigen overtuiging ? Opgeleid te Diest door Johannes Molanus (Codices 16, 41, 69), te Leuven in de geneeskunde in 1555-56 door de Brugse A. Silvius (Codices 108/16, 43, 57), te Keulen door G. Cassander (Codices 92, 94D : 149 folia theologica ; 108/29 : 22 fol. *De Missa celebranda*) bleef hij toch de lijn van het humanisme, waarbinnen zijn vader Peter de Smet hem had opgeleid, aanhouden. Dit verklaart meteen de Codices van P. Nannius (Vulc. 45, 53, 92, 98), van de *Tres Fratres* J. Secundus, Nic. Grudius, Hadr. Marius (Vulc. 70, 70A, 102), van Dominicus Lampsonius (Cod. 70A) en van Lieven Casteels (92G2, 99D). Daarnaast bezat Vulcanius, om welke reden dan ook, literatuur uit Dowai, vluchtplaats voor de orthodoxe gelovigen uit het Brugse en Gentse milieu na 1578.

Zijn werk aan de Leidse universiteit, waar hij hoogleraar, secretaris en ook assessor was, is dan weer verantwoordelijk voor handschriften van zijn stadsgenoot Frans Nans over Clenard (de 442 fol. *Annotationes*) die hij moest omzetten naar een handboek voor Leidse studenten¹³. Dit was ook de reden waarom hij de *Paroemiae Veteres* van de gevierde collega I.G. Scaliger (Vulc. 88, 1-20) bij zich had. Vulcanius stond een vlotte uitgave ervan voor ogen die als cursorische lectuur bij een eigen cursus bruikbaar zou zijn. Zo had hij ook bij Plantijn eerst de Boeken I-V van de *Ilias* uitgebracht in 1582-83, en vervolgens de Boeken VI-IX in 1588-89 bij Fr. Raphelingen te Leiden¹⁴. In 1588 bracht Vulcanius ook *De Deo Socratis Liber* van Apuleius op de markt, hetzelfde jaar waarin zijn *contubernalis* en stadsgenoot uit Brugge Peter Colve, ook bij Raphelingen, de *Opera Omnia* van Apuleius onder leiding van Justus Lipsius had uitgebracht. Vulcanius had er alleen één *vetustissimus codex* van en stelde de uitgave van het kritisch apparaat uit naar een volgende gelegenheid. Daartoe diende men uiteindelijk te wachten tot in 1594.¹⁵

13 P.C. MOLHUYSEN, *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit*, deel 1, Den Haag, 1913, 232-233.

14 A. DEWITTE, *Bonaventura Vulcanius en de Officina Plantiniana*, in : *De Gulden Passer*, 66-67 (1988-89), 592.

15 A. DEWITTE, B. *Vulcanius Brugensis. Hoogleraarambt*, 337-340.

Zo kwamen veel drukken uit de 16de eeuw over: haastig werk in functie van de Messe te Frankfurt of de toevallige cursus van het jaar. Ook de activiteiten van de concurrentie of een gewone vrienden-dienst (zie Bijlage 2) lagen aan de oorsprong van een nieuwe editie. Zo hebben ook veel handschriften die werden verworven via ondermeer J.B. Heintzel te Augsburg, J. Camerarius te Nürenberg en A. Ortelius alleen bij toeval aanleiding gegeven tot wetenschappelijke publicaties. Catalogi stonden immers nauwelijks ter beschikking. Het aankoopbedrag van de *Codices Vulcaniana* geeft overigens al duidelijk aan hoe relatief de waarde van deze handschriften voor de tijdgenoten was¹⁶.

16 De verkoop van wat aan gedrukt werk in huize Vulcanius aanwezig was ging daarna door o.l.v. L. Elsevier, 2 juni 1615 : Parijs, Bibl. Nat. O 2168.

bijlagen

bijlage 1.

Bonaventura Vulcanius aan Richard de Schildere

1589 12 00 (ná 20 december, vóór 1 januari)

Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, Ms. Vulc. 36, f. 199v.

Also mijn heer van St.-Aldegonde my geschreven hadde dat hy vander meyninghe is syn psalmbouck by U.L. te laeten erdrucken, dat ick tot dien eynde daer soude willen commen, om met U van dese saecken te handelen. Ende so het my niet meugelijck geweest en es in deser tyt self daer te comen, so en hebbe ick niet willen nalaeten U.E. te schryven, ende begeere dat ghy my met desen bode wilt laeten weten wat gereescap van lettren ende sangnoten ende pampieren dat ghy hebt : ende den naesten prys die ghy soudt willen nemen van elcke rieme te drucken, so in octavo alse in 16 met den text, ende in 32 sonder text. En anders of ghy vande meyninghe sydt eenigh part ende deel in de druck te hebben ofte niet. Want ick hope so redelick (—) met U te handelen dat ghy oorsaecke sult hebben om my van dies te bedanken.

Ick hebbe vercregen een nieuw privilegii voor den tyt van zes jaeren, welck my wel gelt cost. Sodat daeromme ende om het groot verlies, dat ick in het voorige gehadt hebbe, wel reden es dat die ick laete genieten eenich deel van het privilegie, my oock eenicsinds te goede jonne; maer so ick geseydt hebbe, in alle redelickeyt. So wilt my opentlyck van alles U meyninghe schryven, omdat ick, die wetende, my daer nae voegen mach, ende met U mach accorderen voor den druck van sulcke voorme¹⁷ als men Heere van Aeldegonde sal gelieven.

B.V.

17 Ten onrechte wordt aangenomen dat de eerste tot en met vijfde druk van de Psalmen Davids, 1580, 1591, 1617 (L. Elsevier, Leiden en Adriaen vande Vivere, Boeck-vercooper, Middelburg), 1646, telkens in -8° gebeurde.

bijlage 2.

Bonaventura Vulcanius aan Jan van Meurs

1601 07 28

British Museum, Coll. Harley, Ms. 4936/136, fol. 165

B. Vulcanius J. Meursio S.P.

Misi ad te heri ante meridiem secundum quaternionem¹⁸ per aurigam mihi notum et significavi primum ad te ante triduum missum per Hondium nostrum Theologiae apud nos studiosum. Nihil interea abs te literarum accipio. Libera itaque me hac suspicione aut scrupulo potius redditae ne tibi sint literae meae, nec ne simulque fac sciam an ex animi tui sententia procedat editio et an aliquid fortasse erratorum nos fugerit. Typographus (providet) V aut amplius in universam quaterniones futuros. Si quid habes rerum novarum, fac nos quaeso certiores. Etc. Vale. Lugduni Batavorum, 3 Cal. Augusti 1601

Tuus V.B.

[Nederlandse vertaling]

Ik stuurde jou gisteren vóór de middag de tweede katern middels een mij bekende bode en liet weten dat de eerste katern drie dagen terug via de theologiestudent Hondius naar jou was verstuurd. Ik ontving van jou ondertussen geen bericht. Bevrijd me van mijn onrust of mijn schrijven je bereikte en maak dat ik weet of je vindt dat de uitgave opschiet en of eventuele fouten mij zijn ontgaan. De drukker denkt dat het totaal 5 of meer katernen zal bevatten. Als je meer nieuws weet, laat het ons weten. Groeten, Leiden, 28 juli 1601.

18 Het betreft hier de druk, 1601, van de *Libri III Jamborum* van Jan van Meurs waarvan B. Vulcanius voor J. van Meurs, die in Den Haag verbleef, zowel de drukproeven nakeek als een gedeelte van de drukkosten op zich nam. Drukker te Leiden was A. Cloucke.